

Luigi Pirandello

TALICSKA*

Székács Vera fordítása

Amikor valaki más is jelen van, nem nézek rá soha; de érzem, hogy ő néz, néz, néz, és egy pillanatra se veszi le rólam a szemét.

Szeretném megértetni vele, négyszemközt, hogy semmi az egész; hogy legyen nyugodt; hogy másokkal nem engedhetem meg magamnak ezt a rövid kis cselekedetet, ami neki semmit sem számít, nekem viszont mindent jelent. Mindennap végrehajtom egy alkalmas pillanatban, a legnagyobb titokban, félelmetes örömmel, mert reszketve ízelem meg benne egy isteni, tisztánlátó örület kéjét, mely egy pillanatra felszabadít, és mindenért bosszút áll értem.

Biztosnak kellett lennem abban (és úgy gondoltam, ez csakis övele lehetséges), hogy ezt a cselekedetemet senki sem tudja meg. Mert ha megtudná valaki, olyan kár származna belőle, és nem csak énrám nézve, hogy nem is lehet elképzelni. Végem volna. Talán rémületen lefognának, megkötöznének és bevinnének a bolondokházába.

Azt a rémületet, amely mindenkit eltöltene, ha ez a cselekedetem kitudódna, íme, most az áldozatom szeméből olvasom ki.

Számtalan ember élete, becsülete, szabadsága, vagyona rám van bízva, és ezek az emberek reggeltől estig ostromolnak, hogy járjak el az ügyükben, adjak tanácsot, segítsék rajtuk; más roppant fontos, közéleti és magánéleti köteleességek is nehezedenek rám: feleségem van és gyerekeim, akik gyakran nem úgy viselkednek, ahogy kellene, ezért szükségük van rá, hogy az én szigorú tekintélyem, az én példaadásom a rendíthetetlen és feltétlen engedelmességben, amellyel az összes komolyabbnál komolyabb atyai, állampolgári, jogászprofesszori, ügyvédi kötelezettségemet ellátom, állandóan féken tartsa őket. Isten mentsen tehát attól, hogy kiderüljön a titkom!

Az áldozatom nem tud beszélni, ez igaz. De néhány napja mégsem érzem biztonságban magam. Meg vagyok hökkenve, és nyugtalan vagyok. Mert igaz, hogy nem tud beszélni, de úgy néz, úgy néz, olyan szemmel, és abban a szempárban olyan jól láthatóan ott van a rémület, hogy attól félek, egyszer csak észreveszi valaki, és kedve támad rá, hogy kinyomozza az okát.

Ismétlem, végem volna. Annak a cselekedetnek az értékét, amelyet végrehajtok, csak az a nagyon kevés ember tudná felmérni és megbecsülni, aki előtt az élet úgy tárulkozott fel, ahogy egyik pillanatról a másikra énelöttem.

Nem könnyű ezt elmondani és megértetni másokkal. Azért megpróbálom.

Két héttel ezelőtt Perugiából jöttem haza, ahová szakmai okokból kellett elutaznom. Legsúlyosabb köteleességeim közé tartozik, hogy nem szabad kimutatnom a fáradtságot, amellyel küszködöm, az összes általam vállalt és mások által rám rakott feladat óriási súlyát, és a legcsekélyebb mértékben sem szabad engednem annak a szükség-

* A novella a noran kiadó MODERN DEKAMERON sorozatának XX. SZÁZADI OLASZ NOVELLÁK című készülő kötetében jelenik meg.

nek, hogy egy kicsit kikapcsolódjam, pedig fáradt elmém olykor igényt tartana rá. Amikor már túlságosan belefáradtam egy ügybe, amellyel régóta foglalkozom, azt az egyetlen kikapcsolódást engedem meg magamnak, hogy előveszek egy másik ügyet.

Ezért a bőr aktatáskámban néhány új levelet is magammal vittem az útra, hogy át-nézzem őket. Az első problémánál, amelynél olvasás közben elakadtam, felnéztem a levélből, és a vagon ablaka felé fordultam. Kinéztem az ablakon, de nem láttam semmit, mert egyre csak azon a problémán törtem a fejem.

Bár valójában nem mondhatnám, hogy nem láttam semmit. A szemem látott: látta és talán a maga külön örömeire élvezte is a bájos és szelíd umbriai tájat. De az biztos, hogy én nem arra figyeltem, amit a szemem látott.

Lassan azért mégis lanyhulni kezdett bennem a figyelem, amelyet arra a bizonyos problémára fordítottam, de ettől mégsem vettem jobban észre a tájat, pedig ott szaladt a szemem előtt tisztán, könnyedén, pihentetően.

Nem gondoltam arra, amit látok, és már semmire sem gondoltam: valami homályos és különös, mégis tiszta és kellemes közegbe kerültem, ki tudja, mennyi időre. Egy légnemű közegbe. A szellemem szinte teljesen levált az érzékeimről, a végtelen messzeségben lebegett, ahonnan csak alig észlelte, ki tudja, hogyan, de olyan gyönyörűséggel, amely nem is a saját gyönyörűségének látszott, egy másik élet forगतagát, amely nem az ő élete volt, de lehetett volna, nem itt, nem most, hanem ott, abban a végtelen messzeségben: egy régmúlt életét, amely talán az övé volt, nem tudta, hogyan, se azt, hogy mikor: amelyből homályos emlékek szűrődtek hozzá, de nem tetteké, nem is külső vonásoké, hanem olyan vágyaké, melyek még a megszületésük előtt szétfeszültek; a nemlét gyötrő, hiábavaló, mégis kegyetlen fájdalommal, amit talán azok a virágok éreznek, amelyek nem tudtak kinyílni: vagyis annak az életnek a forगतaga, amelyet élnem kellett volna ott a messzeségben, ahonnan lüktetésekkel és villanásokkal adott magáról jelet; de nem született meg, pedig benne ő, a szellemem most, ő, igen, teljes egészében és mindenestül magára talált volna; azért is, hogy szenvedhessen, ne csak élvezetekben legyen része, de a saját szenvedéseit élhesse át.

Lassan, észrevétlenül lecsukódott a szemem, és talán alvás közben tovább álmodtam arról a meg nem született eletről. Azt mondom, talán, mert amikor elgémberedett testtel és keserű, fanyar és kiszáradt szájjal felébredtem, nem sokkal azelőtt, hogy a vonat megérkezett, hirtelen egészen más hangulatban találtam magam, az élet rettenetes szorításában, sötét, ólmos kábulatban, melyben a legmegszokottabb dolgok is teljesen értelmetlennek hatottak, de az én szememben mégis kegyetlenül, elviselhetetlenül nyomasztóknak látszottak.

Ebben a hangulatban szálltam ki a vonatból, ültem be az autóba, amely a kijáratnál várt, és indultam haza.

Nos, a lépcsőházban történt, a lakásom ajtaja előtt.

Ott, az előtt a sötét, bronzbarna ajtó előtt, melynek ovális réztáblájára rá van vésve a nevem, előtte a címeimmel, utána a tudományos és szakmai rangjaimmal, hirtelen megpillantottam magam és az életemet, úgy, mintha kívülről látnám, és nem ismerem magamra, de az életemet sem tudtam a sajátomnak tekinteni.

Hirtelen elfogott az ijesztő bizonyosság, hogy az az ember, aki az előtt az ajtó előtt áll, hóna alatt a bőr aktatáskával, az az ember, aki abban a lakásban lakik, nem én vagyok, és soha nem is voltam az. Hirtelen rádöbentem, hogy soha nem voltam jelen abban a lakásban, annak a férfinak az életében, és nemcsak abban, hanem semmilyen

életben sem. Én soha nem éltem, soha nem voltam benne az életben: vagyis egy olyan életben, amelyet a magaménak tudnék tekinteni, a magaménak szánok és érzek. Még a testem is, a figurám, amely most egyszerre megjelent előttem, ebben az öltözetben, ebben a kialakításban idegennek látszott: mintha valaki más kényszerítette volna rám és dolgozta volna ki ezt a figurát, hogy egy olyan életben mozgasson, amely nem az enyém, hogy ebben az idegen életben ügyködjek, amelyben sohasem voltam jelen, hogy olyasmiket tegyek, amikben a szellemem, most már, e hirtelen megvilágosodás után tudja, hogy soha nem volt jelen, soha, soha! Ki csinálta ilyenre ezt az embert, aki engem alakít? ki akarta, hogy ilyen legyen? ki adott rá ilyen ruhát és ilyen cipőt? ki akarta, hogy így mozogjon és így beszéljen? ki rakta a nyakába ezt a sok nehezebbnél nehezebb és utálatosnál utálatosabb feladatot? A főtanácsos úr, a professzor úr, az ügyvéd úr, az az ember, akihez mindenki fordul, akit mindenki tisztel és csodál, akinek mindenki az intézkedését, a tanácsát, a segítségét kéri, akit egymás kezéből tépnek ki az ügyfelek, és egy pillanatra sem hagyják békén, nem hagyják, hogy levegőt vegyen – én vagyok? én? én lennék igazán? hogyhogy? Mit érdekelt engem az az összes ügy, amiben ez az ember reggeltől estig fáradozik; az összes tisztelet, az összes elismerés, amit élvez, a főtanácsos úr, a professzor úr, az ügyvéd úr meg a gazdagság meg a kitüntetések, amelyeket ennek a sok feladatnak a buzgó és lelkiismeretes ellátásával, a hivatása gyakorlásával ért el?

És ott volt, az ajtó mögött, melynek réztáblája a nevemet mutatta, egy asszony és négy gyerek, akik mindennap ugyanolyan utálattal nézték, akárcsak én magam, csak-hogy tőlük nem túrtem el, azt az elviselhetetlen embert, aki lehettem, és akit most idegennek láttam, ellenségnek. A feleségem? a gyerekeim? De ha valóban soha nem én voltam és nem én vagyok (amit ijesztő bizonyossággal éreztem) az az elviselhetetlen ember, aki az ajtó előtt áll, akkor kinek a felesége az az asszony, és kinek a fiai azok a gyerekek? Az enyémeik ugyan nem! Azé az emberé, azé az emberé, akit a szellemem, abban a pillanatban, ha teste lett volna, ha meglett volna az igazi teste, az igazi figurája, lerúgott volna a lépcsőn, vagy megragadta volna és széttépte és elpusztította volna az összes ügyével, feladatával, kitüntetésével, minden megbecsülésével és gazdagságával együtt, meg a feleségét is, igen, talán még a feleségét is...

De a gyerekek?

A fejemhez kaptam a kezem, és a halántékomhoz szorítottam.

Nem. Nem éreztem őket az enyémeiknek. De egy furcsa, kínos, szorongató érzés állt, ami irántuk támadt bennem, rajtam kívüliek iránt, akik mindennap ott voltak előttem, akiknek szükségük volt rám, a gondoskodásomra, a tanácsaimra, a munkámra; ezen az érzésen keresztül és annak a fullasztó hőségnél az érzésével, melyre a vonaton felébredtem, éreztem, hogy újra belebújok az ajtó előtt álló elviselhetetlen emberbe.

Kivettem a kulcsot a zsebemből; kinyitottam azt az ajtót, és újra beléptem a lakásba is, meg az addigi életembe is.

Az én tragédiám pedig a következő. Azt mondom, az én tragédiám, pedig ki tudja, még hány más emberé is!

Aki él, amikor él, nem látja önmagát: él... Ha valaki meg tudja látni a saját életét, az annak a jele, hogy már nem éli az életét, hanem csak elviseli, vonszolja maga után. Úgy vonszolja, mint egy holt tárgyat. Mert minden forma halál.

Ezt csak nagyon kevesen tudják: a legtöbben, majdnem mindenki, azért harcolnak, azért törik magukat, hogy, mint mondják, megállapodjanak, hogy egy bizonyos for-

mát öltsenek, s ha ez megtörtént, azt hiszik, hogy meghódították az életüket, pedig ekkor kezdenek meghalni. Nem tudják, mert nem látják magukat; mert már nem tudják kitépni magukat abból a haldokló formából, amelyet magukra öltöttek; nem veszik észre, hogy halottak, hanem azt hiszik, hogy élnek. Csak az ismeri meg magát, akinek sikerül meglátnia a formát, amit ő adott magának vagy amit mások adtak neki, a szerencse, a véletlenek, a körülmények, amelyekbe beleszületett. De ha ezt a formát meg tudjuk látni, az annak a jele, hogy az életünk nincs már benne: mert ha benne volna, nem látnánk: csak átélnénk ezt a formát, de nem látnánk, és napról napra holtabbá válnánk benne, hiszen ez már maga a halál, és még csak nem is ismernénk. Csak azt tudjuk tehát meglátni és megismerni, ami már meghalt bennünk. Megismerni önmagunkat annyi, mint meghalni.

Az én esetem még ennél is rosszabb. Én nem azt látom, ami belőlem halott; azt a formát látom, amelyet a többiek adtak nekem, nem pedig én magam, és érzem, hogy ebben a formában az én életem, az én igazi életem soha nem volt benne. Fogtak engem, mint valami anyagot, fogtak egy agyvelőt, egy lelket, izmokat, idegeket, húst, és kényükre-kedvükre összegyúrták, megformálták őket, hogy végezzenek el egy munkát, fejszenek ki egy tevékenységet, hajtsanak végre feladatokat, melyekben én keresem, de nem találok magam. És azt kiáltom, a lelkelem azt kiáltja ebben a halott formában, amely sohasem volt az enyém: – Hogyan? ez volnék én? ilyen volnék? hogyhogy? – És undorodom, borzadok ettől az embertől, aki nem én vagyok, és nem voltam soha, gyűlölöm őt, ezt a halott formát, amelybe be vagyok zárva, és amelyből nem tudok kiszabadulni. Ezt az olyan kötelességekkel megterhelt formát, amelyekhez semmi közöm, olyan ügyektől roskadozó formát, amelyek egy csepp sem érdekelnek, egy olyan elismerésből gyúrt formát, amellyel nem tudok mit kezdeni; egy olyan formát, amely ezekből a kötelességekből, ezekből az ügyekből, ebből az elismerésből áll össze, és kívül van rajtam, fölöttem van: üres dolgok, halott dolgok, melyek rám nehezednek, fojtogatnak, agyonnyomnak, és nem kapok levegőt tőlük.

Hogy kiszabadítsam magam? De hiszen ami már megtörtént, azt senki sem tudja meg nem történtté tenni, mint ahogy a halál ellen sem tehetünk semmit, ha már megfogott és nem enged el minket.

Itt vannak a tények. Amikor az ember bárhogy is, de már megtett valamit, utóbb hiába érzi úgy, hogy a cselekedet nem is az övé, és nem is vall rá; az, amit megtett, végképp olyan lesz számára, mint egy börtön. És a tettei következményei úgy tekerednek köré, mint egy kígyó vagy mint egy polip csápjai. És a felelősség, amit e tettek és a nem kívánt, de előre nem is látott következményeik miatt magára vállalt, úgy nyomja mindenfelől, mint egy sűrű, belélegezhetetlen fojtó lég. De hogyan is tudna kiszabadulni? Hogy tudnék én ennek a formának a börtönéből kiszabadulni, amely nem az én formám, hanem csak annak mutat, aki a többiek számára vagyok, amilyennek a többiek ismernek, akarnak, és amiért a többiek megbecsülnek engem; hogyan tudnék befogadni és mozgásba hozni egy másféle életet, az igazi életemet? másféle életet egy olyan formában, amelyről érzem, hogy halott, de amelynek mégis fenn kell maradnia a többiek számára, mindazok számára, akik összerakták, és azt akarják, hogy ilyen legyen, és ne másféle? Ilyennek kell lennie, csakis ilyennek. Így tudják hasznát venni mind: a feleségem, a gyerekeim, a társadalom, vagyis a jogi kar egyetemi hallgató urai, az ügyfél urak, akik rám bízta az életüket, a becsületüket, a szabadságukat, a vagyonukat. Így tudják hasznát venni, és én nem változtathatom meg, nem rúghatom el az

utamból, nem lázadhatok fel, nem állhatok bosszút, legfeljebb csak egy pillanatra, mindennap egy pillanatra, egy olyan cselekedettel, amit a legnagyobb titokban hajtok végre, nagy izgalommal és végtelen körültekintéssel ragadva meg azt az alkalmas pillanatot, amikor senki sem lát.

Hát kérem. Van egy öreg kutyám, farkaskutya-keverék, tizenegy éve lakik velünk, fekete-fehér foltos szuka, kövér, tömzsi, hosszú szőrű, és a szeme már fátyolos az öregségtől.

A kettőnk kapcsolata sosem volt jó. Talán régebben nem nézte jó szemmel a foglalkozásomat, amely miatt nem lehetett zajt csapni a lakásban; de aztán lassanként, ahogy öregedni kezdett, megenyhült iránta; olyannyira, hogy a gyerekek szeszélyes zsarnokkodása elől, mert még mindig szeretnének hancúrozni vele a kertben, egy ideje úgy döntött, hogy a dolgozószobámba menekül, és itt alussza át a napot a szőnyegen, a két mancsa közé tolt hegyes pofájával. Itt, a sok papiros és könyv közt védett helyen, biztonságban érezte magát. Időnként kinyitotta a fél szemét, és rám nézett, mintha ezt mondaná:

– Úgy, kedvesem, úgy: dolgozz csak; el ne mozdulj onnan, mert amíg ott ülsz, és dolgozol, senki sem jön be, hogy megzavarja az álmom.

Biztosan erre gondolt a szegény állat. A kísértés, hogy rajta töltsen ki a bosszúmat, két héttel ezelőtt fogott el hirtelen, amikor észrevettem, hogy így néz rám.

Nem bántom őt; semmi rosszat nem csinálok vele. Mihelyt tehetem, mihelyt valamelyik ügyfelemtől megszabadulok egy percre, óvatosan felállok a karosszékemből, szép lassan, nehogy bárki is észrevegye, hogy rettegett és áhított tudásom, az én hatalmas jogi professzori és ügyvédi tudásom, rideg férji és atyai méltóságom megvált egy kis időre a karosszék trónusától; lábujjhegyen odamegyek az ajtóhoz, és kikémlelek a folyosóra, hogy nem jön-e valaki; belülről bezárom az ajtót, de csak egy pillanatra, a szemem csillog az örömtől, a kezem reszket a kéjtől, amelyben mindjárt részesítem magam: attól a kéjtől, hogy örült leszek, örült, ha csak egy pillanatra is, hogy egy pillanatra elhagyom ennek a halott formának a börtönét, hogy egy pillanatra kajánul elpusztítom, megsemmisítem ezt a tudást, ezt a méltóságot, amely fojtogat és agyonnyom; odaszaladok hozzá, a szőnyegen alvó kutyushoz; lassan, finoman megfogom a két hátsó lábacskaáját, és *talicskázom vele*: vagyis arra kényszerítem, hogy nyolc-tíz lépést tegyen, nem többet, a két mellső lábával, miközben a két hátsó lábát a levegőbe emelem.

Ez minden. Mást nem csinálok. Máris szaladok az ajtóhoz, és szép lassan, zajtalanul kinyitom, aztán visszaülök a trónusomra, a karosszékbe, hogy már is fogadhassam az újabb ügyfelet a korábbi rideg méltósággal, megtöltve teljes körű, hatalmas tudásommal, mint egy ágyú.

De íme, az állat két hete csak néz engem, szinte álétan, azzal a ködös szemével, mely tágra mered a rémülettől. Szeretném megértetni vele – ismétlem –, hogy semmiség az egész; hogy legyen nyugodt, hogy ne nézzen így.

Az állat felfogja a cselekedetem teljes szörnyűségét.

Semmiség lenne az egész, ha valamelyik fiam tenné meg vele tréfából. De tudja, hogy én nem tréfálhatok; képtelen elfogadni, hogy én, akár egy pillanatilag is, tréfálhatok; és csak néz az átkozott, néz azzal a rémült szemével.